

POLITIKAI NÉZETEK ÉS REPUTÁCIÓ AZ ÉRTELMSÉGI ELITBEN

Kristóf Luca

(tudományos segédmunkatárs, MTA Szociológiai Kutatóintézet)

Összefoglaló

A tanulmányban egy kérdőíves elitvizsgálat adatainak segítségével elemezzük a közéletben részt vevő értelmiség politikai nézeteinek és reputációjának összefüggését. Az intellektuel elitekre általában jellemző markáns politikai véleményformálás a magyar értelmiségi elitben dominánsan baloldali nézetek és egy karakteres jobboldali kisebbség formájában jelenik meg. A két elitsoport attitűdjei nem csak a valláshoz és a szocializmushoz való viszony, hanem a más elitszegmensekkel, a politikai és a gazdasági elittel tartott kapcsolatok szempontjából is különböznek. Az értelmiségi eliten belül kialakuló tekintélynek a szakmai teljesítményen túl fontos összetevője a bal- illetve jobboldali önmeghatározás, de a két értelmiségi milió reputációs hierarchiájának szerkezete eltér egymástól. Az aktívabb intellektuel diskurzussal bíró baloldali milióban a reputációt képző belső mechanizmusok jóval sikeresebben működnek, azt eredményezve, hogy a legnagyobb baloldali sztárok tekintélye jóval a milió határain túlra, a magyar intellektuális élet egészére kiterjed. Az értelmiségi elitben kisebbségnek számító jobboldali csoport a baloldalinál szorosabban illeszkedik egy elitszegmenseken átívelő, a politikai nézetek hasonlósága alapján összetartó kapcsolathálóba. Ez az erős beágyazottság, valamint a médiabeli intellektuel diskurzusban mutatott kisebb aktivitás gátolja az autonóm intellektuel reputáció termelődését a jobboldali értelmiségi milióban.

Kulcsszavak: intellektuel elit ■ jobboldal ■ baloldal ■ reputáció

Ebben a tanulmányban arra keressük a választ, milyen hatása van az értelmiségi elit körében kialakuló tekintélyre az elittagok politikai nézeteinek. Ez a kérdés magát a politizáló értelmiséget is élénken foglalkoztatja. Több narratíva létezik: a baloldali értelmiségiek általában a „függetlenséghez” és a szakmai teljesítményhez kötik a tekintélyt, a politikai, ideológiai tényezőket szívesen kisebbítve, a jobboldali narratíva ellenben szekértáborok között dúló harcról és ideológiai elnyomásról szól, olykor konspirációs elméletekkel színesítve (Kristóf, 2005).

Az MTA Politikatudományi Intézetében 2009-ben lezajlott kulturális elitkutatás egyedülálló lehetőséget biztosított a kérdés empirikus vizsgálatára. A felvett adatok jellegéből adódóan is, a politizáló értelmiségiek tekintélyét ezúttal nem a közvélemény formálásának szempontjából, hanem a belső, intellektuelek közötti reputáció szempontjából közelítjük meg. Azaz: mitől válik valaki a többi értelmiségi szemében a magyar intellektuális élet tekintélyes alakjává?

Az így feltett kérdés előnye, hogy az adatfelvétel óta eltelt két év politikai változásai alig-alig befolyásolják az akkor adott válaszok mai aktualitását. Mint látni fogjuk, az értelmiségi reputáció rendkívül tartós, politikai kurzusokon átívelő, a kulturális szféra saját belső törvényeinek engedelmességgel jóság. Ugyanakkor természetesen az értelmiségi elit nem egy, a magyar valóság felett szabadon lebegő csoport, a kulturális mező erős társadalmi és politikai beágyazottsága az értelmiségi tekintély termelődésének mechanizmusaiban is megmutatkozik.

AZ INTELLEKTUEL ELIT POLITIKAI NÉZETEI

Ahhoz, hogy állításokat tehessünk politikai nézetek és reputáció összefüggéseiről az értelmiségi elit körében, először néhány fontos fogalmat kell tisztáznunk. Az értelmiségi kifejezés jelen esetben kimondottan egy meghatározott társadalmi szerepre, a *közéletben részt vevő intellektuelle* (public intellectual)¹ utal. Intellektuelként definiáljuk az értelmiségnek azt a csoportját, amely a széles nyilvánosságban (a médiában) a közügyekről való véleményformálás képességével és befolyásával rendelkezik. Az intellektuelek csoportjába azonban jelen esetben nem értjük bele a „hivatásos” véleményformálókat, azaz a közéletnek azokat a szereplőit, akik a közügyek kommentálását foglalkozásszerűen, politikai kommentátorként, publicistaként űzik. Az intellektuel fontos jellegzetessége, hogy a közéleti részvételt, valamely más hivatás, szakmai tevékenység *mellett* valósítja meg. Az a tekintély, mely a közügyekhez való hozzászólását legitimálja, szakmai teljesítményéből, elismertségéből származik.

Az ebben a tanulmányban bemutatott kutatás során az intellektuel elit definiálásához az MTA PTI kulturális elitfelvételének kvantitatív adatbázisából választottuk ki azokat az elittagokat, akik megfeleltek az intellektuel szerepvállalás fenti kritériumának. A teljes kulturális elitminta felvételi szempontjait az 1. táblázat mutatja.

1. táblázat. A kulturális elitminta

Kvóta	elemszám	%
Akadémikusok	50	10
Tudományos, kulturális intézetek vezetői	52	10
Tájékoztatási intézmények vezetői	27	5
Egyetemek, főiskolák vezetői	15	3
Napilapok vezetői	8	2
Heti- és havilapok vezetői	52	10
Művészeti és tudományos díjazottak	150	30
Könnyűzenei toplista	25	5
Könyveladási toplista	22	4
Reputációs elit (a többi elittag szavazatai alapján)	100	20
Összesen	501	100

A kulturális elitminta részben az elitkutatásokban általánosan szokásos pozicionális kritériumok alapján került kialakításra: a tudomány, az oktatás, valamint a média vezetőit tartalmazza. Az alkotó tevékenységet folytató kulturális szereplők esetében a vezető pozíció azonban sokszor nem megfelelő indikátora a szakmai hierarchiának. A második mintavételi szempont ezért a kulturális élet belső hierarchiáját jobban leképező rangos tudományos és művészeti díjak (Kossuth-díj, Széchenyi-díj, Ybl-díj, József Attila-díj, stb.) kitüntetettjeit tartalmazta.

A zenei és könyveladási toplisták vezetőinek mintába kerülését az indokolta, hogy a szórakoztató irodalom és a könnyűzene nagy hatású kultúraformáló műfajok, ám e szegmensek elitje nem pozíciók, vagy a magas kultúrát elismerő állami kitüntetések alapján határozható meg.

A reputációs almintá, a kulturális elit megkérdezése, az alábbi kérdés alapján jött létre: *„Az Ön véleménye szerint ki a mai magyar kulturális élet 5 legkiemelkedőbb, élő alakja?”* A reputációs szempont alapján lehetett bevonni a kutatásba a kulturális elitnek azokat a tagjait, akik a három előző szempont alapján nem kerültek a vizsgálat fókuszába, mégis nagy szerepet játszanak a magyar kulturális mező formálásában.

Annak az eljárásnak, hogy az intellektuel elit vizsgálatakor egy általános kulturális elitmintából indultunk ki, előnyei és hátrányai is vannak. Előny, és egyben a választott módszer indoklása, hogy – az intellektueleket általában interjú módszerrel vizsgáló kutatásokkal szemben – a meglévő 500 fős adatbázis segítségével statisztikai módszerekkel elemezhető mennyiségű megkérdezett vonhattunk be a kutatásba. Hátránya viszont, hogy az intellektueleket a kulturális elit tagjai közül nem kutatói besorolás, hanem önbevallás alapján tudtuk kiválasztani.

Az intellektuelség definíciójának a szakmai elismertséggel kapcsolatos kritériumát a kulturális elithez való tartozás ténye miatt minden megkérdezett esetében kielégítettnek tekintettük. A közügyekről való nyilvános véleményformálás kritériumát pedig a következő kérdés operacionalizálta: *„Szokott-e Ön közéleti (napi, heti vagy havi) lapokban publikálni, nyilatkozni, nem az ön szűk szakterületét érintő, jelentősebb társadalmi, kulturális vagy gazdasági kérdésekről?”* A magyar kulturális elit csaknem fele (46%) igennel válaszolt erre a kérdésre, meghatározásunk szerint tehát intellektuelnek tekinthető. Talán rendelkezésünkre álló nemzetközi összehasonlítás nélkül is kijelenthetjük, hogy ez az arány elég magas, a magyar kulturális elitben az értelmiségi szerep közéleti felfogásának hagyománya erősen él. A továbbiakban tehát intellektuel eliten a kulturális elit 230 fős intellektuel csoportját értjük, és e csoport politikai nézeteinek vizsgálatát kíséreljük meg.

A kulturális elit különböző csoportjainak pártpreferenciáiról korábban már több tanulmány is született (Csurgó és mtsai 2002; Csurgó–Kovács, 2003). Az elit pártválasztási mintázata, bár a népesség átlagánál – mint más magasan

kvalifikált csoportok esetében is – stabilabbnak mondható, mégis politikai ciklusokkal párhuzamosan változik. Az elit tagjainak természetes cserélődése ellenére azonban permanens stabilitást mutat a klasszikus politikai önbesorolás kérdésére adott válasz.²

2. táblázat. A kulturális elit tagjainak politikai önbesorolása (%)

Politikai önbesorolás 1-9	Nem intellektuel elit (N=271)	Intellektuel elit (N=230)
bal (1-4)	43	52
közép (5)	27	20
jobb (6-9)	30	28
összes	100	100

Az 2. táblázatban látható, hogy az egész kulturális elitben, de még inkább az intellektuel szerepet is vállaló elittagok körében erős baloldali túlsúly mutatkozott. Az intellektuelek több mint fele a politikai skála bal oldalára sorolta magát, 28%-uk jobbra, és 20% választotta a politikai közép opcióját. Az intellektuelek és nem intellektuelek közötti különbséget részben az okozta, hogy a nem intellektuelek közül többen választották a skála közepét. Az intellektuel szerepvállalás viszont a politikai nézetek határozottabb felvállalásával járt együtt.

Ha összehasonlítjuk a kulturális elit ideológiai önbesorolását az ugyanabban az időben felmért politikai és gazdasági elitcsoportéval (3. táblázat), a kulturális elit baloldali beállítottsága még szembeötlőbb.

3. táblázat. A gazdasági és a politikai elit politikai önbesorolása (%)

Politikai önbesorolás 1-9	Kulturális elit (N=501)	Gazdasági elit (N=438)	Politikai elit (N=400)
baloldali (1-4)	47	34	43
közép (5)	24	31	22
jobboldali (6-9)	29	35	35
összes	100	100	100

A politikai elit önbesorolása nyilvánvalóan nagyrészt az aktuális politikai erőviszonyok függvénye, melyben a felvétel idején némi baloldali túlsúly mutatkozott. Ebben az időben baloldali kormányzat működött, valószínű azonban, hogy egy év elteltével – különösen az önkormányzati választások után – már többségbe kerültek volna a jobboldali önmeghatározású válaszolók. A gazdasági elit viszont pozícióját tekintve jóval kevésbé függ a négyévenkénti választások eredményétől, ami ideológiai összetételén is meglátszik. Az elitnek ez a csoportja a baloldali túlsúlyú kulturális elithez képest meglepő kiegyensúlyozottságot mutat: közel egyenlően oszlik meg a három kategória (bal, közép, jobb) között.

Az értelmiséggel foglalkozó szakirodalom többféle megközelítésben tárgyalja az intellektuelek politikai beállítottságát. A szocializációs elmélet (Brym, 1980) szerint, melyet nagymértékben inspirált Gramsci klasszikus teóriája az organikus értelmiségről (Gramsci, 1965), az értelmiség attól lesz jobb vagy bal oldali, hogy kötődik a társadalom alapvető osztályaihoz: családjá társadalmi pozíciója, neveltetésének karaktere, valamint azon foglalkozási és politikai lehetőségek határozzák meg beállítottságát, melyekkel kora felnőttkorában szembenéz. Ezek a tényezők azonban nem csak speciálisan az értelmiség tagjaira hatnak: plauzibilisnek tűnik, hogy a szocializáció minden társadalmi csoport politikai gondolkodására hatással van. Így Brym modellje nem tulajdonít az értelmiségnek más csoportoktól eltérő minőséget az ideológiai nézetek terén. Más szerzők viszont (Shils, 1972; Gouldner, 1979) úgy vélik, hogy az intellektuelek baloldali gondolkodásának még lényegesebb összetevője az értelmiség közös kultúrájának hatása, mely felülírhatja a szocializációs mechanizmusokat. A kulturális elmélet e tekintetben inkább rokonítható Mannheim szabadon lebegő értelmiségével, melyet a közös műveltség egyesít (Mannheim, 1975).

Shils elképzelése szerint az intellektueleknek az a gyakran megfigyelt vonása, hogy ellenségesek saját társadalmukkal szemben, sajátos, a „laikusoktól” eltérő kultúrájukból ered (Shils, 1972). Az intellektuelek speciális gondolkodása ugyanis teoretizálásra hajló, kevésbé szituáció- és kontextusfüggő, viszont az alternatívákra igen érzékeny, ezért kritikus a hagyománnyal és a tekintéllyel szemben. Hasonlóan érvel Gouldner, amikor az értelmiség meghatározó jellemzőjének a kritikai diskurzus kultúráját tartja (Gouldner 1979). Az értelmiségi kultúrában a legfőbb érték az autonómia, ami erősen hozzájárul a tradíció és az autoritás elutasításához. Ezek a tényezők a szocializációs hatástól függetlenül is az intellektuelek kulturális és politikai baloldaliságát erősítik, mely számos, egymáshoz különben kevésbé hasonlító társadalomban és történelmi helyzetben megfigyelhető.

A jelenkori magyar értelmiségi eliten belül mutatkozó baloldali túlsúly komplex magyarázatára tett kísérlet meghaladná e tanulmány kereteit, és véleményünk szerint kizárólag kvantitatív módszer használatával nem is volna lehetséges. A kvantitatív megközelítés eleve nem képes azt feltárni, hogy mit is jelent pontosan a válaszadók számára a baloldaliság, avagy a jobboldaliság az egydimenziós skálán. Regresszióelemzés segítségével azonban feltárhatunk néhány – főként a szocializációs elmülethez kapcsolható – tényezőt, mely összefüggést mutat az intellektuel elit tagjainak politikai önbesorolásával.

A teljes magyar népesség körében folytatott közvélemény-kutatások eredményei szerint két évtizede az életkor és a vallásosság az a két meghatározó tényező, mely leginkább hat a politikai önbesorolásra (Karácsony, 2006).

Az intellektuel elit körében vizsgálva a kérdést, az életkor nem volt szignifikáns hatással a bal-jobb skálán való önmeghatározásra, valószínűleg éppen

azért, mert az elit a teljes népességnél életkorilag jóval homogénebb csoport. Az elit magas átlagéletkora (60 év) lehet az első olyan tényező, mely hozzájárulhat a baloldali túlsúly magyarázatához. A vallásosság (a templomba járás gyakoriságával mérve) a teljes lakossághoz hasonlóan az intellektuel elit körében is összefüggést mutatott a politikai nézetekkel. A baloldaliak 60%-a egyáltalán nem jár templomba, ez az arány a jobboldaliak körében csak 18% (magukat középre sorolóknál 33%). A rendszeres vallásgyakorlók aránya a baloldaliak körében mindössze 5%, míg a jobboldaliak egyharmada hetente legalább egyszer elmegy templomba. A magukat ideológiailag középre sorolók itt is köztes csoportot alkotnak (13%-uk rendszeres templomba járó).

A politikai önbesorolás a vallásosságon kívül néhány másik változóval is összefüggést mutatott az értelmiségi elitben (4. táblázat). A mintában szereplő nők szignifikánsan baloldalibbak voltak a férfiaknál. A származási családra utaló változók közül a szülők iskolázottsága és foglalkozása nem volt hatással, nem számított az intellektuel (első) diplomájának típusa sem. Az egykori MSZMP-tagság³ viszont a lakossági felmérésekhez hasonlóan az intellektuel elit körében is szignifikáns összefüggést mutatott a politikai önbesorolással: a magukat baloldalra sorolók 36%-a párttag volt, szemben a magukat középre sorolók 11 és a jobboldaliak 12%-ával.

A vallásosság és az egykori párttagság hatása a családi orientáció és a kora felnőttkori foglalkozási és politikai lehetőségek hatását jelzik, és a szocializmus idején szocializálódott intellektuel elit esetében baloldaliságra hajlamosítanak.

4. táblázat. A politikai önbesorolás lineáris regressziós modellje, intellektuel elit.

Függő változó: bal-jobb skála. $R^2 = 0,361$

	B	Std. Error	Beta	t	Sig.
(Constant)	5,074	1,153		4,401	,000
Budapesten született-e?	-,029	,273	-,008	-,108	,914
nem jár templomba	-,995	,302	-,278	-3,294	,001
rendszeres templomba járó	,809	,403	,170	2,008	,047
jogász, közgazdász	,105	,387	,023	,270	,787
művész	,570	,424	,113	1,343	,182
műszaki	,570	,389	,138	1,467	,145
természettudományos	-,726	,509	-,118	-1,427	,156
apa foglalkozása (szellemi vs. fizikai)	-,367	,364	-,080	-1,008	,316
nem	-,887	,359	-,193	-2,472	,015
MSZMP tagság	-,693	,335	-,174	-2,069	,041
prominens baráti kapcsolatok indexe	,142	,061	,195	2,322	,022
kor	,015	,014	,092	1,082	,282

KAPCSOLATHÁLÓ ÉS POLITIKAI ÖNBESOROLÁS

A politikai önbesorolást magyarázó fenti regressziós modellben (4. táblázat) a szocio-demográfiai változók mellett megtalálható egy, az elittagok kapcsolat-hálójára vonatkozó index (prominens baráti kapcsolatok indexe) is, mely szintén összefüggést mutatott a függő változóval. Az intellektuel elit magát jobboldalinak valló kisebbsége az átlagosnál több olyan baráti kapcsolattal rendelkezett, mely valamely elit foglalkozás prominens képviselőjéhez fűzte (5. táblázat).

5. táblázat. Prominens baráti kapcsolatok indexének átlagai bal-jobb önbesorolás szerint mérve

Politikai önbesorolás	Intellektuel elit (N=230)
baloldali	4,6
közép	4,5
jobboldali	6,2
összes átlaga	5

A jobboldali intellektuelek kiemelkedően magas kapcsolati index-eredményei magyarázatra szorulnak. Jobban megérthetjük ezt az eredményt, ha összetevőire bontjuk, és egyenként vizsgáljuk meg a kapcsolati index alkotóelemeit. A következő személyekkel való rokoni, baráti kapcsolatra kérdeztünk rá: 1. országosan ismert politikus, 2. jómódú magánvállalkozó, 3. banki, nagyvállalati menedzser, 4. ismert művész, 5. kiemelkedő tudós, 6. híres sportoló, 7. médiában dolgozó, 8. országos intézmény vezetője.

A tudósok és a művészek, azaz a tipikus kulturális elittagok említési gyakorisága tekintetében nem volt különbség politikai oldalak szerint: mind a bal-, mind a jobboldali intellektuelek nagy része is (70%) barátai közt tudhat legalább egy-egy híres tudóst, illetve művészt. A magukat jobboldalra soroló elittagok közül viszont szignifikánsan többen barátoknak más elitszegmensek tagjaival: politikusokkal, híres sportolókkal, médiában dolgozókkal, nagyvállalkozókkal, menedzserekkel és országos intézmények vezetőivel, mint a baloldaliak, illetve a magukat középre sorolók.

A médiaelit és a sportelit mellett tehát a jobboldali intellektuel elit mind a gazdasági, mind a politikai elit tagjaival szorosabb személyes kapcsolatot mutatott fel, mint a baloldaliak, vagy a magukat középre sorolók. Tovább vizsgálva a különbséget, a politikai önbesorolás szempontjából elemeztük a megkérdezetteknek a különböző elitsportoktól érzett távolságát (6. táblázat).

6. táblázat. Mennyire érzi magát közel vagy távol a politikai és a gazdasági elittől (1-nagyon közel, 7-nagyon távol)

	Politikai elittől	Gazdasági elittől
Baloldali	5,6	5,8
Közép	5,8	5,9
Jobboldali	4,2	4,8
összes átlaga	5,3	5,6

A jobboldali intellektuelek, személyes baráti kapcsolataik bevallásával egybehangzóan, szignifikánsan közelebb érezték magukat mind a politikai, mind a gazdasági elithez, mint a baloldaliak, illetve a magukat középre sorolók.

Ezek az eredmények megerősítik korábbi kutatásaink megállapításait, melyek szerint a baloldali értelmiség önmeghatározásának, a jobboldalival szemben, hagyományosan része a gazdasági és politikai elittől való elhatárolódás. A jobboldali intellektuel nyilvánosságnak ellenben a jobboldali politikusok is legitim szereplői (Kristóf 2005, Csurgó et al. 2002). A jobboldali elitértelmiség a többi elitszegmenssel (politika, gazdaság) – feltehetően azok jobboldali tagjaival – szorosabb kapcsolatot ápol.

REPUTÁCIÓ AZ INTELLEKTUEL ELITBEN

Az intellektuel elit politikai önbesorolásának bemutatása után térjünk rá második fontos fogalmunk, a *reputáció* tisztázására. Az értelmiséggel foglalkozó elméletek közül a reputáció fogalmát leginkább Bourdieu mezőelméleti kutatása hangsúlyozza (Bourdieu, 1983 és 1990). Eszerint a reputáció alapvető jelentőséggel bír a kulturális mezők, és így az értelmiségi mező működésében is. Olyan szerveződési mechanizmusnak tekinthető, mely nélkül maga a kultúra működése válna lehetetlenné.

A reputáció ugyanis annak az egyéni teljesítménynek a megtestesülése, melyet a mező többi szereplője elismer a mező normái szerinti teljesítménynek. A múltbéli elismerések „összege” alkotja a jelenbeli reputációt. A reputáció tehát a mező szereplői számára alapvető tájékoztatást nyújt a többiek teljesítményéről. Az egyének számára a megszerzett reputáció idővel önmaga is erőforrássá válik, tőkeként felhasználható a mező pozícióinak eléréséhez, mivel a többi szereplő az egyének jövőbeli teljesítménye előrejelzőjének is tekinti.

Bourdieu megközelítésében a reputáció a kulturális tőke dominálta társadalmi mezőkben, a javakért folytatott küzdelem állásának mutatóját jelenti, amely jelzi birtoklójának a mezőben elfoglalt pozícióját. Ugyanakkor az intellektuelek reputációja nem csak az értelmiségi mezőn belül, az ottani hierarchia szempontjából fontos, hanem a nyilvánosságban megjelenő befolyásuk, véleményformálásuk alapjául is szolgál, tehát a mezőnek a társadalmi környezettel való viszonyában is vizsgálendő.

Az e tanulmány alapjául szolgáló kutatásban az intellektuel reputációról olyan módon gyűjtöttünk információt, hogy az intellektuel elit tagjait kérdeztük meg arról, ki számít nagy értelmiséginek. „Az Ön véleménye szerint ki a mai magyar kulturális élet 5 legkiemelkedőbb, élő alakja?” kérdésre adott szavazatok összesítéséből hoztuk létre a reputációt mérő rangsort.⁴

A reputációs rangsor sztárjai közül értelemszerűen nem mindenki intellektuel; a magyar kulturális élet legnagyobb alakjai közé tartozás még nem feltétlenül implikál intellektuel szerepvállalást is. A legnagyobb reputációjú kulturális szereplők közül sokan nagyon híres, de intellektuel szerepet nem vállaló művészek, mint például Kurtág György vagy Töröcsik Mari. Főként a zenészek és a színészek között találhatunk ilyen szereplőket, a híres írók legtöbbje ellenben véleményformáló értelmiségi szereplője is a nyilvánosság-nak.

Azoknak a személyeknek a listája, akik az intellektuel elit tagjaitól legalább három reputációs szavazatot kaptak, 61 főből áll, ebből 21 fő tekinthető maga is intellektuelnek. Mivel a reputációs lista éllvasai közül sokakat nem sikerült bevonni a kérdőíves kutatásba, az önbevallásos intellektuel-definícióra itt nem alapozhattunk (a kérdőívek egyébként is anonim módon kerültek összesítésre, így a válaszok konkrét személyekhez rendelése sem etikus, sem megoldható nem lett volna). A reputációs rangsorok nevesített szereplői esetében az intellektuel szerepet ezért a PRESSDOK-adatbázis⁵ segítségével definiáltuk: azokat a reputációs rangsorban szereplő személyeket minősítettük intellektueleknek, akik ebben az adatbázisban legalább egyszer szerepeltek, nem a saját szűk szakterületüket érintő közéleti témákban megnyilvánulva. Ez a 21 személy alkotja tehát az intellektuel mezőn belüli reputációs toplistát (7. táblázat).

7. táblázat. Reputációs intellektuel toplista

2009	Szavazat
Esterházy Péter	77
Nádas Péter	33
Kertész Imre	25
Makovecz Imre	16
Csoóri Sándor	15
Jókai Anna	8
Spiró György	8
Jancsó Miklós	7
Konrád György	7
Pálinkás József	7
Hankiss Elemér	5
Sólyom László	5
Glatz Ferenc	4

2009	Szavazat
Kornai János	3
Jankovics Marcell	3
Roska Tamás	3
Heller Ágnes	3
Nemeskürty István	3
Tamás Gáspár Miklós	3
Márta István	3
Váncsa István	3

A legnagyobb tekintélyű intellektuelek listáját nézve látható, hogy elsősorban művészek, azon belül is írók jutottak eszükbe a megkérdozetteknek. A tudósok, és különösen a természettudósok részvétele a közéletben csekélyebb mértékű. Viszont a listából az is világos, hogy a Magyar Tudományos Akadémia elnöksége olyan pozíció, mely még egy természettudósnak is széles körű ismertséget és tekintélyt biztosít. Lehetséges azonban, hogy ebben az esetben a reputáció inkább az intézményi pozícióhoz, mint magához az azt betöltő személyhez kapcsolódik. Más szempontból jelentett határesetet a nagy tekintélyű jogászprofesszor, egykori alkotmánybíró, az adatfelvétel idején köztársasági elnök. Politikai pozíciója ellenére azonban az intellektuelek kifejezetten a *kulturális* élet nagy alakjának említették, ezért, és természetesen közéleti részvétele miatt, végső soron őt is intellektuelnek tekintették.

A POLITIKAI NÉZETEK HATÁSA A REPUTÁCIÓRA

Kiinduló hipotézisünk szerint az intellektuelek reputációjának alapja a kulturális teljesítmény (Bourdieu, 1990 és 2001). A saját szakterületükről a közéleti ügyek szférájába kilépő értelmiségiek esetében azonban könnyen feltételezhető, hogy a nyilvánosságban róluk alkotott képbe a szakmai teljesítményen kívül más árnyalatok is belevegyülnek – különösen olyan kulturális szereplők esetében, akiknek teljesítménye kívülállók számára nehezen megítélhető.

Az elemzés első felében láthattuk, hogy a kulturális elit többi tagjához képest az intellektuelek politikai önbesorolása határozottabb volt. Ez nem meglepő, hiszen az intellektuel szerep megvalósításához hozzátartozik a határozott vélemény társadalom, gazdaság és politika kérdéseiről. A közéleti véleményformálás azonban természetesen nem feltétlenül jelenti az intellektuelek pártpolitikai elköteleződését. Maguk az intellektuelek általában úgy vélik, hogy a pártpolitikai elkötelezettség egyenesen kizárja az intellektuel csoporthoz való tartozást (Lomax, 1999; Szalai, 2000) A legtöbb intellektuel bizonyára az ellen is tiltakozna, hogy az általa és társai által képviselt eszméket a durva és pon-

tatlan jobb-bal dimenzióra egyszerűsítsük. Tény, hogy az ideológiai bal- illetve jobboldaliság nem implikálja feltétlenül az aktuális politikai irányzatok követését. A média és a közvélemény azonban, bár a finom ideológiai árnyalatok megkülönböztetésére nem mindig képes, a nyilvánosságban szereplő intellektueket a legtöbb esetben egyértelműen besorolja jobbra vagy balra politikai nézeteik szerint.

Plauzibilis és köznapi tapasztalatainkkal egybevágó feltételezésnek tűnik tehát, hogy az intellektuek politikai beállítottsága reputációjukra is hatással van. A legkézenfekvőbb ebből következő megállapítás szerint a megkérdezettek valószínűleg a saját nézeteikhez hasonló nézeteket valló intellektueket tartják tekintélynek saját maguk számára.

Richard Posner az amerikai közéleti értelmiségről írott könyvében (Posner, 2001) a következőképpen érvel ezzel kapcsolatban: az olvasók nem annyira információt, hanem megerősítést és támogatást keresnek az értelmiségiek írásaiban. Nem szeretik ugyanis, ha saját nézeteik kihívásnak vannak kitéve, szívesebben keresik a hasonlóan gondolkodók közösségét, nagyobb biztonságban érzik magukat, ha mások is osztják a véleményüket. Semmi sem önbizalom növelőbb, mint találni egy intellektuelt, aki saját nézeteinket nálunk jobban ki tudja fejezni, és jobban alá is tudja támasztani érvekkel, ezzel fegyvert adva kezünkbe még a saját kétségeink ellen is. Ennek a biztonságérzetnek az elérése érdekében működésbe lép a megerősítési torzításnak (confirmation bias) nevezett mechanizmus: az olvasók olyan bizonyítékokat keresnek, amelyek megerősítik a nézeteiket. Az ellenbizonyítékokat, így például azokat, melyek az értelmiségi tévedéseire világítanak rá, nem veszik figyelembe. Kérdés, hogy ez a jelenség megfigyelhető-e az intellektuel elit esetében is, tehát amikor értelmiségiek ítélnék meg más értelmiségieket?

Az intellektuek vélemény megerősítő szerepét figyelembe véve azt feltételezhetnénk, hogy az intellektuel elit tagjai saját politikai beállítottságuknak megfelelően választanak azok közül az értelmiségiek közül, akik expliciten besorolhatók valamelyik politikai oldalra. Mivel megkérdezett intellektueljeink között több volt a baloldali, a reputációs rangsorban várhatóan több baloldali értelmiségi fog szerepelni. Ugyanakkor a baloldali értelmiségiek nem feltétlenül kapnak több szavazatot, hiszen ha jobboldali értelmiségiből kevesebb szerepel a reputációs listán, a nagy jobboldali sztárookra éppolyan sok szavazat juthat, mint a baloldaliakra. Posner megfogalmazásában: bal- és jobboldal csillagai ugyanolyan fényesek, bár a számuk nem egyenlő.

A kulturális elit intellektuel tagjai szavazatainak alapján összeállított reputációs rangsorban szereplő legtöbb intellektuel a nyilvánosságban kifejtett nézetei alapján elhelyezhető a bal-jobb skálán, így lehetővé válik a politikai nézetek és a reputáció összefüggésének tesztelése (8. táblázat).⁶

8. táblázat. A reputációs rangsorban szereplő intellektuelek politikai nézetei, és a kapott szavazatok átlagai az egyes kategóriákban⁷

Politikai nézetek	%	Kapott szavazatok átlaga
nem besorolható	18	4,8
baloldali	50	23,2
jobboldali	32	8,1
összes	100	11,9

Sig: 365

A 8. táblázatban látható, hogy a reputációs rangsorban szereplő értelmiségiek kutatói besorolás alapján vett politikai nézetei meglehetősen hasonló arányokat mutatnak az egész intellektuel elitminta önbesorolás alapján vett nézeteihez: a jobboldaliak és a nem besorolhatók együtt szinte pontosan akkora csoportot alkotnak, mint a baloldali többség. Az egyes intellektuelekre leadott szavazatok száma – a legnagyobb sztárokon kívül – sajnos kevés ahhoz, hogy érvényes megállapítást tehesünk arról, valóban az azonos beállítottságúakra szavazás okozta-e ezt. A kapott szavazatok politikai nézetek kategóriái szerint bontott átlaga azt mutatja, hogy a baloldali intellektuelek több, átlagosan 23,2 szavazatot kaptak a reputációs listán, mint a jobboldaliak (átlag 8,1) és a nem besorolhatók (4,8), ám a különbség nem szignifikáns.

Mondhatjuk-e ezen eredmény alapján, hogy a bal- és a jobboldal sztárjai ugyanolyan fényesen ragyognak, bár a számuk nem egyenlő? Posner kutatásában (Posner, 2001) az ismert amerikai elitértelmiségiek hírnevének nagyságát nem befolyásolta a politikai beállítottságuk, eredménye azonban nem az intellektuelek közötti belső reputációra, hanem nyilvánosságbeli hírnevük fényére vonatkozott, melyet média-adatbázisok találati számával mért. A magyar (elsősorban politikai és gazdasági) írott sajtó adatait tartalmazó adatbázis, a PRESSDOK segítségével mi is megvizsgáltuk a reputációs rangsorban szereplő értelmiségiek médiaemléteinek számát. (9. táblázat).⁸

9. táblázat. Az intellektuelekre leadott szavazatok a politikai nézetek kategóriái szerint

Politikai nézetek	Médiaemlétek átlaga 1989–2008 között
nem besorolható	50,3
baloldali	187,7
jobboldali	118,7
összes	139,5

Sig: 0.065

A reputációs szavazatok számával szemben a médiaemlétek számát tekintve a baloldali intellektuelek előnye egyértelmű: 1989 és 2008 között átlagosan 187,7 említést tett róluk a PRESSDOK adatbázisban szemlézett írott sajtó, szemben a jobboldaliak 118,7 és a néhány nem besorolható értelmiségi átlagosan 50,3 említésével. A baloldal csillagai tehát a magyar médiában fé-

nyesebben ragyognak. Eredményeinket magyarázhatja, hogy a PRESSDOK-adatbázisban többségben vannak az inkább baloldalra húzó lapok. Ez önmagában még nem adna magyarázatot, hiszen ettől még érvényesülhetne a kevesebb jobboldali lap, kevesebb, de ugyanolyan fényes jobboldali csillag elve. A reputációs rangsorba bekerült intellektuelek között azonban nem sokkal kevesebb a jobboldali (7, a 11 baloldallal szemben), így lehetséges, hogy számukra valóban szűkösebb volt a beállítottságuknak megfelelő médiatér.

Ha megvizsgáljuk az intellektueleknek 1989 és 2008 között az írott sajtóban szerzőként jegyzett publikációit (szintén a PRESSDOK adatbázis alapján, 10. táblázat), láthatjuk, hogy a baloldali értelmiség szerzőként is jóval aktívabb volt a médiában.

10. táblázat. Az intellektuelek publikációinak átlaga a politikai nézetek kategóriái szerint

Politikai nézetek	Publikációk átlaga
nem besorolható	22,3
baloldali	98
jobboldali	31,7
összes	57,1

Sig: 0.052

A médiaemlétek és a publikációk száma között viszonylag erős (Pearson 0,6) a korreláció: a termékenyebb szerzőket többet is emlegette a sajtó. Ez arra utal, hogy a média díjazza az intellektuel szerepvállalás intenzitását – ebben pedig a baloldali értelmiségiek aktívabbak voltak. Nagyobb aktivitásukban közrejátszhatott, hogy szélesebb médiatér állt rendelkezésükre.

A listán szereplő kevés, politikailag nem besorolható intellektuel reputációja – és médiaemléteinek, illetve publikációinak száma is – jóval alacsonyabb lett, mint a bal- illetve a jobboldaliaké. Ez megerősíti azt a feltételezést, hogy az intellektuel szerepnek gyakorlatilag elengedhetetlen eleme a politikai nézetek vállalása, e nélkül az igazán jelentős reputációépítés nem valósítható meg.

A politikai nézetek vállalása tehát fontos; nem mindegy azonban, hogy miként teszi ezt egy intellektuel. A továbbiakban részletesebben megvizsgáljuk egy olyan sztár-intellektuel esetét, akinek reputációja olyan kiemelkedő, hogy a rá leadott szavazatok nagy száma lehetővé teszi az őt választók körének statisztikai elemzését, ezáltal alkalmas lehet a reputáció árnyaltabb összefüggéseinek megvilágítására.

AZ ESTERHÁZY-JELENSÉG

Amint a reputációs rangsor intellektueljeit bemutató listából (7. táblázat) láthattuk, Esterházy Péter tekintélye a magyar intellektuel elit körében kiemelkedő. Reputációjának stabilitását jelzi, hogy már egy 2001-ben készült hasonló felmérésben (Csurgó–Kovács, 2003) is ő végzett az élen.

Az irodalmi ízlés természetesen szubjektív dolog. Feltűnő azonban, hogy Esterházy több mint kétszer annyi szavazatot kapott, mint második helyezett író társa, Nádas Péter. Ez az igen koncentrált reputációs jelenség azt sugallja, hogy az írói kiválóság mellett egyéb hatások is közrejátszhatnak Esterházy népszerűségében.

Logisztikus regresszió segítségével megvizsgáltuk, az intellektuel elit tagjai közül kik szavaztak arra, hogy az író a magyar kulturális élet legkiemelkedőbb alakjai közé tartozik. Egy korábbi kutatás szerint az intellektuelek tekintélye elsősorban a megkérdezettek médiafogyasztási szokásaitól függött. Ha olyan sajtótermékeket fogyasztottak, melyben az intellektuel rendszeresen feltűnt, akkor hitelesnek tartották (Csite, 2001). Esterházy esetében azonban az intellektuel elit tagok médiafogyasztása nem fejtett ki hatást. Az ő reputációja eszerint nem elsősorban publicisztikai működéséből, hanem írói munkásságából származik. Mindazonáltal az alábbi regressziós modellt (11. táblázat) szemügyre véve láthatjuk, hogy azért intellektuel szerepvállalása is számít.

11. táblázat. Az Esterházyra való szavazás logisztikus regressziós modellje.
Függő változó: Szavazott-e Esterházyra? Nagelkerke $R^2 = 0,223$

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Budapesten született-e?	,112	,280	,162	1	,688	1,119
apa diplomás-e?	,060	,272	,048	1	,826	1,062
diploma típusa			5,639	5	,343	
bölcész	,506	,683	,549	1	,459	1,659
jogász, közgazdász	1,215	,742	2,680	1	,102	3,370
műszaki	,256	,728	,124	1	,725	1,292
művészeti	,102	,687	,022	1	,882	1,107
természettudományos	,346	,713	,236	1	,627	1,414
elitegyetemre járt-e?	-,146	,350	,175	1	,676	,864
MSZMP-tag volt-e?	-1,050	,379	7,655	1	,006	,350
reputáció	,043	,334	,017	1	,897	1,044
politikai önbesorolás			31,442	2	,000	
közép	-,920	,333	7,638	1	,006	,398
jobboldali	-1,975	,353	31,222	1	,000	,139
korcsoportok			12,615	4	,013	
40 alatt	-2,353	1,160	4,113	1	,043	,095
40-49 között	,504	,472	1,139	1	,286	1,655
50-59 között	,964	,411	5,505	1	,019	2,621
60-69 között	,550	,380	2,090	1	,148	1,733
Constant	,832	1,087	,585	1	,444	2,298

A modellben Esterházy reputációjára három változó hatása bizonyult szignifikánsnak: a válaszolók egykori MSZMP-tagsága, életkora és politikai önbesorolása. Az egykori párttagság, a 70 év feletti és 40 év alatti életkor negatív,

az 50-59 közötti életkor pozitív hatással volt az író tekintélyére. A politikai önbesorolást tekintve leginkább az önmagukat baloldaliként besoroló elittagok szavaztak Esterházyra.⁹ Az oldalsemleges, illetve jobboldali politikai beállítottság negatív hatással volt az író reputációjára.

Az intellektuel elit majdnem fele megemlítette Esterházy Pétert, mint a magyar kulturális élet egyik legnagyobb alakját. Ám politikai nézetek szerinti bontásban, míg a baloldaliak 62%-a szavazott rá, a jobboldaliaknak csak a 24%-a (12. táblázat).

12. táblázat. Politikai önbesorolás és Esterházyra szavazás összefüggése

Politikai önbesorolás	Esterházyra szavazott (%)	
	<i>nem</i>	<i>igen</i>
baloldali	38	62
közép	54	46
jobboldali	76	24
Összes	52	48

Ennek a különbségnek az okát nyilván nem pusztán Esterházy szépirodalmi műveinek tartalmában találjuk – bár éppenséggel a szépirodalmi ízlésben is lehetnek különbségek az intellektuel elit bal- és jobboldali tagjai között –, valószínűbb, hogy az ok az író baloldalnak tartott intellektuel voltában keresendő. Természetesen író és intellektuel szerepe nem válik élesen szét sem Esterházy életművében, sem a szavazók fejében. Mégis úgy véljük, a politikai nézetek szerinti értékelési különbség a legfőbb sztár-értelmiségi, Esterházy Péter népszerűségének fontos összetevője.

Posner már idézett kutatása (Posner, 2001) szerint az intellektuel sztárok népszerűségének fontos összetevője, hogy az olvasó egy intellektuális közösségben való tagságát fejezi ki és erősíti meg azzal, hogy ugyanazokat az értelmiségieket olvassa, mint más hasonlóan gondolkodók. Sokszor egy-egy értelmiségi egy csoport gondolkodásának megszemélyesítőjévé, igazodási pontjává válik. Egy intellektuális közösség azonban maximum néhány értelmiségit tud ilyen fókuszpontnak használni. Az, hogy mely értelmiségiek kerülnek ebbe a kitüntetett szerepbe, hasonlóan működik a tömegkultúra sztár-kultuszához (Cowen 2000), ahol a rajongók nem feltétlenül az adott területen legjobbakat veszik körül, hanem az olyan személyiségeket, akik képesek koordinációs pontként szolgálni egy nagyobb, heterogén rajongói csoport számára is.

Cowen és Posner szerint azokon a piacokon, ahol nehéz megmérni a minőséget, a hírnév plusz információval szolgál egy termék melletti döntéshez: bizonyára nem véletlen, ha valamit, vagy valakit sokan szeretnek. A hírnévre, mint információra hagyatkozó csatlakozás mellett az úgynevezett hólabdahatás is hozzájárul a sztár-kultuszok kialakulásához: ha egy sztárnak már elég

nagy a rajongótáborra, a többiekkel való azonosulási vágy eredményeként egyre többen és többen fogják őt választani, még olyanok is, akiknek eredetileg a saját preferenciájuk más volt. Ez a preferencia-falszifikáció a kezdeti kis hírnévbeli különbségből óriásit hozhat létre két művész között.¹¹

A tömegkultúra sztárjaival vont analógia természetesen nem tökéletes. Az amerikai példánál maradva, Noam Chomsky kultusza sem kiterjedtségében, sem intenzitásában nem hasonlítható össze mondjuk Lady Gagá-éval. Látunk kell azonban, hogy maga a mechanizmus működhet hasonlóan. Amennyiben egy magyar baloldali értelmiségi tisztában van vele, hogy a hozzá hasonlóan gondolkodó többiek szeretik, tisztelik Esterházy Pétert, az megnövelheti számára könyveinek élvezeti értékét. Sőt, amennyiben nem rendszeres szépirodalom-olvasó, akár anélkül is a magyar kulturális élet egyik legnagyobb alakjának tarthatja, csupán a hozzá hasonlóan gondolkodók véleményére hagyatkozva, hogy az összes, vagy a legtöbb könyvét olvasta volna. Természetesen ez a mechanizmus fordítva is működhet: jobboldali értelmiségiként nem kell valakinek különösebben ismernie Esterházy munkásságát ahhoz, hogy elutasítsa pusztán „rossz híre” miatt.

Összehasonlításképpen megvizsgáltuk, érvényesül-e a politikai nézetek hatása a legtöbb szavazatot kapott jobboldali értelmiségi, Makovecz Imre reputációjában is (13. táblázat).

13. táblázat. A Makoveczre való szavazás logisztikus regressziós modellje.

Függő változó: Makoveczre szavazott-e Nagelkerke $R^2 = 0,33$

	B	S.E.	Wald	df	Sig.	Exp(B)
Budapesten született-e?	-1,874	2,028	,854	1	,355	,154
apa diplomás-e?	-4,201	2,068	4,125	1	,042	,015
diploma típusa			1,108	5	,953	
bölcész	-22,944	5640,875	,000	1	,997	,000
jogász, közgazdász	-43,807	8698,456	,000	1	,996	,000
műszaki	-45,423	7789,804	,000	1	,995	,000
művészeti	-,101	2,038	,002	1	,960	,904
természettudományos	-20,983	5640,875	,000	1	,997	,000
elitegyetemre járt-e?	23,173	5640,875	,000	1	,997	1,159E10
MSZMP-tag volt-e?	1,837	2,068	,789	1	,374	6,280
reputáció	-1,099	1,304	,710	1	,400	,333
politikai önbesorolás			5,585	2	,061	5,585
közép	2,807	2,306	1,481	1	,224	16,556
jobboldali	4,923	2,084	5,579	1	,018	137,374
korcsoportok			3,443	4	,487	
40 alatt	-17,026	28075,988	,000	1	1,000	,000
40-49 között	2,930	2,132	1,888	1	,169	18,724
50-59 között	-,621	1,933	,103	1	,748	,537
60-69 között	-1,809	1,699	1,135	1	,287	,164
Constant	2,465	5,946	,172	1	,678	11,760

A regressziós modell alapján kijelenthetjük, hogy Makovecz esetében is a politikai beállítottság az a tényező, mely legerősebben befolyásolta a reputációt: a jobboldaliak jóval inkább a magyar kulturális élet nagy alakjának tartották az építész, mint a baloldaliak, vagy a magukat középre sorolók. A modellben még egy változó hatása volt szignifikáns: a diplomás apák gyermekei kevésbé tartották a magyar kulturális élet egyik legnagyobb alakjának az építész. A szavazók egykori MSZMP-tagsága, mely Esterházy reputációjával negatívan függött össze, Makovecz reputációjára nem hatott.

Az egyes politikai nézetek kategóriáiban Makovecz megítélésének különbsége óriási volt: 1% baloldali és 6% magát középre helyező Makovecz-tisztelő áll szemben 24% jobboldalival (14. táblázat).

14. táblázat. Politikai önbesorolás és Makoveczre szavazás összefüggése

Politikai önbesorolás	Makoveczre szavazott (%)	
	<i>nem</i>	<i>igen</i>
baloldali	99	1
közép	94	6
jobboldali	76	24
Összes	92	8

Sig. 0.000

Makovecz Imre tehát egyértelműen a jobboldaliak sztár-értelmiségije. Korántsem tekinthetjük azonban őt valamiféle ellen-Esterházy Péternek, reputációja ugyanis egy alapvető dologban különbözik az íróétól. Esterházy a baloldaliak csaknem kétharmadának szavazatát megszerezte, Makovecz ellenben a jobboldaliaknak csak kevesebb, mint egyharmadát. Ilyen szavazati aránnyal – a jobboldalról éppen annyian szavaztak rá, mint Esterházyra – Makovecz nem tekinthető a jobboldali értelmiségi identitás egyértelmű azonosulási pontjának, mivel reputációja ugyan politikailag meghatározott, de nem általános.

Esterházy Péter reputációjához a magyar kulturális élet egyetlen alakjának tekintélye mérhető csak: Kocsis Zoltáné. Amennyiben nem csak az általunk intellektuálnak kategorizált személyek listáját tekintjük, 54 szavazattal ő a második Esterházy mögött. Ugyanakkor a regresszióelemzés, illetve a kereszt-tábla-elemzés szerint (15. táblázat) Kocsis elismertségét nem befolyásolta a rá szavazók politikai beállítottsága.

15. táblázat. Politikai önbesorolás és Kocsisra szavazás összefüggése

Politikai önbesorolás	Kocsisra szavazott (%)	
	<i>nem</i>	<i>igen</i>
baloldali	66	34
közép	74	26
jobboldali	70	30
Összes	68	31

Sig. 0.702

Kocsis tulajdonképpen határeset. A pártpolitikától korábban még Esterháznál is inkább tartózkodott, igazán csak kultúrával kapcsolatos ügyekben nyilvánult meg. 2009-ben ezért – bár talán már akkoriban is sokan jobboldalnak tartották – reputációját a politika nem befolyásolta. Nemrégiben viszont egy német lapnak adott elhíresült interjújában¹² politikai témákról is beszélt, a közkeletű értelmezés szerint az Orbán-kormány védőjének szerepébe kerülve. Roppant érdekes volna megvizsgálni, hogy ez a szereplés vajon okozott-e érzékelhető változást Kocsis reputációjának politikai meghatározottságában. Ennek alapján vizsgálni lehetne, hogy egy politikai „coming out” mennyire képes befolyásolni egy egyértelműen művészi alapú, szilárd reputációt. Sajnos azonban az intellektuelek reputációját nem méri olyan gyakran, mint a politikusok népszerűségét.

Kocsis Zoltán tehát a 2009-es felmérés idején, Makovecz Imréhez képest éppen fordított okból nem tekinthető Esterházy jobboldali ellenpárjának: reputációja általános ugyan, de nem politikailag meghatározott. Az Esterházyt illető fenti szavazati arányok ismeretében akár az a kérdés is felvetődhet, milyen alapon kategorizálhatnánk a baloldal sztárjának Esterházy Pétert, ha egyszer még a jobboldaliak közül is akkora arányban szavaztak rá, mint a legnagyobb jobboldali sztárra? Vitathatatlan, hogy Esterházy reputációjának is van egy általános, politikától független vetülete, melynek alapja Esterházy írói munkássága. Az Esterházyra szavazás, a Kocsisra való szavazáshoz hasonlóan, egyfelől tekinthető egyszerűen a magas kultúrát fogyasztók „közösségéhez” való tartozást kifejező tettnek. Ám a fenti többváltozós elemzések arra figyelmeztetnek, hogy Esterházy ezen felül egyértelműen a *baloldali* intellektuel szféra kulturális igazodási pontja, akinek tekintélye – vélhetően általánosan elismert kulturális teljesítménye és a szigorúan vett pártpolitikától való tartózkodása miatt – a jobboldalra is kisugárzik.

Nyilvánvaló, hogy egy ehhez hasonló, kvantitatív adatokkal dolgozó elemzés nem képes megválaszolni azt a kérdést, miért és hogyan lett éppen Esterházy a legkiemelkedőbb reputációjú baloldali író. Felmerülhet azonban a kérdés, hogy vajon miért nem a szintén intellektuel, baloldalinak tartott, ugyanakkor egy teljesen egyedülálló előnnyel, az egyetlen magyar irodalmi Nobel-díjjal bíró Kertész Imre a legnagyobb sztár? A sztár-kultusz fentebb leírt mechanizmusa értelmében Kertész Nobel-díja könnyen szolgálhatna koordinációs pontként a baloldali intellektuális közösség számára. Egy másik reputációs mechanizmus, a hólabda-hatás, azaz a kezdeti előnyök kumulálódása azonban Kertésszel szemben Esterházynak kedvez. Nobel-díja előtt ugyanis Kertész Imre a szűk irodalmi közegen kívül kevéssé volt ismert, egy 2001-es felmérés alapján készült reputációs rangsorban mindössze 3 szavazatot kapott. Esterházy Péter azonban már akkor írófejedelemnek számított. Emlékezhetünk rá, hogy a Nobel-díj odaítélését az öröm mellett baloldali intellektuel körökben is fogadta némi értetlenség: miért nem Esterházy kapta? Azaz a kívülről jövő elis-

merés nem esett egybe az intellektuel mező belső értékelésével. A Nobel-díj hatására természetesen Kertész reputációja igencsak megnőtt: 2009-re a harmadik legtekintélyesebb íróvá vált Esterházy és Nadas mögött, utóbbit megközelítve. Ahhoz azonban a Nobel-díj óta eltelt nyolc év nem volt elegendő, hogy az Esterházyval szembeni hatalmas kezdeti reputációs hátrányát ledolgozza. Esterházy reputációja továbbra is kiugró (több mint háromszor annyi szavazatot kapott, mint Kertész). A hólabda-hatás elméletének értelmében ez az erőssorrend, legalábbis a két író életében, már nem is valószínű, hogy megváltozik.

Azokat a helyzeteket, amikor az egyének saját tapasztalataiktól függetlenül, pusztán a többiek megfigyelt viselkedése alapján döntenek, információs zuhatagnak nevezi a közgazdaságtan (Hirshleifer és mtsai, 2009). Egy ilyen zuhatagot az egyéni tapasztalatok későbbi sorozata nagyon nehezen tud csak megtörni. A tökéletlen egyéni tapasztalatok ugyanis egy bizonyos ponton túl nem ellensúlyozhatják azt a nyilvános információt, amely az összes korábbi döntés megfigyelésén alapul. A hólabda-hatás mellett ez is hozzájárul ahhoz, hogy a kulturális kánon a legfelsőbb régiókban igen kevésbé rugalmas: az új információk (a Nobel-díj és Kertész azt követő újraértékelése) nem egykönnyen tudják megváltoztatni a korábbi évtizedek információs zuhatagként is szolgáló diskurzusát, mely szerint Esterházy Péter a legnagyobb magyar író.

Egy Esterházyhoz hasonló mértékű tekintéllyel rendelkező sztár reputációja tehát igencsak tartós alapokon nyugszik, nehéz volna bármit is elképzelni, ami erodálhatná azt. A fenti többváltozós elemzésből (11. táblázat) ugyanakkor az is látszott, hogy Esterházy leginkább az ötvenes generáció szemében sztár. A negyven alattiak (és a hetven felettiak) az átlagnál kevésbé szavaztak rá. Ez arra figyelmeztethet minket, hogy az újabb generációkkal előbb-utóbb mindig kell jönnie egy újabb intellektuel sztárnak.

KÖVETKEZTETÉSEK

Ebben a tanulmányban az intellektuelek közötti reputáció-termelődés folyamatának egyetlen aspektusát, a politikai beállítottság szerepét vizsgáltuk. A kvantitatív elemzés segítségével kialakított komplex reputációs modell leírása jóval nagyobb terjedelmet igényelne, hiszen szerepet kapnak benne az intellektuelek szocio-demográfiai sajátosságai, az institutionális életutak, a kulturális szférák közötti különbségek, a kapcsolati tőke is. Mindazon tényezők közül azonban, melyek az intellektuelek világát strukturálják, a politikai beállítottság az intellektuel reputáció termelődésének egyik leginkább meghatározó eleme.

A magyar elitértelmiség, más nyugati társadalmakhoz hasonlóan, dominánsan baloldali, ám létezik egy kisebb, de karakteres jobboldali intellektuel

csoportja is. Ugyan az intellektuel elit szavazataiból kialakult reputációs rangsorban valamivel több volt a baloldali tekintély, ám nem kaptak szignifikánsan több szavazatot. Az írott sajtóban való megjelenésre viszont a politikai beállítottság erős hatással volt. A baloldali intellektueket nem csak, hogy többit emlegeti a média, de ők maguk is aktívabban publikálnak. Ennek nyomán jön létre az az aktív baloldali értelmiségi diskurzus a sajtóban, melyhez hasonlóval a jobboldali intellektuel szféra jóval kevésbé rendelkezik.

Az intellektuel reputáció további fontos jellemzője, hogy koncentrált, más-képp megfogalmazva a magyar intellektuális életnek sztárjai vannak. A legtekintélyesebb intellektuel sztárok reputációja politikailag meghatározott: kimutatható, hogy a velük politikailag azonos oldalra tartozó elit-tagok jóval hajlamosabbak rájuk szavazni. A sztárok közül is kiemelkedik Esterházy Péter, aki valódi igazodási pont, a baloldali értelmiség kulturális identitásának egyik sarokköve.

Ha összevetjük a politikai önbesorolás szerint balra illetve jobbra tartozó intellektuel elit-tagok szavazatai alapján külön-külön felállított reputációs rangsorokat (16. táblázat), komoly különbségeket vehetünk észre.

16. táblázat. Baloldali és jobboldali intellektuel toplisták

Baloldali intellektuelek szavazatai		Jobboldali intellektuelek szavazatai	
Esterházy Péter	56	Makovecz Imre	11
Nádas Péter	28	Csoóri Sándor	10
Kertész Imre	14	Esterházy Péter	10
Jancsó Miklós	6	Nádas Péter	5
Konrád György	5	Kertész Imre	5
Spiró György	5	Pálinkás József	4
Kornai János	3	Nemeskürty István	3
Tamás Gáspár Miklós	3	Jókai Anna	3

Egyfelől természetes, hogy a baloldalnak és a jobboldalnak is megvannak a saját sztárjai. Látható azonban, hogy a baloldalon a sztárság sokkal koncentráltabb – a baloldali intellektuel szavazók mintegy kétszer annyian voltak, mint a jobboldaliak, legnagyobb sztárjuk mégis ötször annyi szavazatot kapott, mint a jobboldal első helyezettje. A jobboldali intellektuel mező tehát nem tudott kitermelni egy Esterházyéhoz hasonlítható reputációjú sztárt, még a saját körén belül sem. Ugyanakkor a két toplistából azt is láthatjuk, hogy az Esterházy–Nádas–Kertész baloldali író-intellektuel hármas-reputációja a jobboldalra is erősen kisugárzik.

A tanulmány elején már utaltunk arra a különbségre, mely a baloldali és a jobboldali intellektuel elit szerveződésében mutatkozik. A jobboldali intellektuel elit, bár a baloldalnál jóval kisebb, de, talán kicsiségéből is adódóan, az egyéb – gazdasági, politikai – elitcsoportokhoz kapcsolataival jobban kötődik. Úgy tűnik, létezik egy elitzsegmenseken átívelő, az azonos politikai nézetek

alapján szerveződő jobboldali összetartás, kapcsolatháló. A más elitszegmensekkel, főként a politikával tartott felvállaltan szoros kapcsolat következtében azonban a jobboldal jóval kevésbé képes autonóm intellektuel mezőként megszerveződni. Véleményünk szerint ez lehet a fő oka annak, hogy a jobboldali intellektuel reputációtermelés nem olyan sikeres, mint a baloldali: sem a jobboldali intellektuel mezőn belül, sem azon kívül nincsenek igazán kiemelkedő reputációjú sztárok. A jobboldali értelmiség intellektuális azonosulási pontként funkcionáló személyeit, ha vannak ilyenek, másutt, vélhetően a politikai mezőben kell keresni.

A baloldali értelmiségi miliő népesebb, és a más elitcsoportokkal tartott kapcsolat szempontjából autonómabb szerveződésű. A médiabeli értelmiségi diskurzus, amely az intellektuel reputáció termelésének egyik fő csatornája, ebben az elitcsoportban jóval erőteljesebb, ami erősen hozzájárul a baloldali intellektuel sztárok sikeréhez.

Az autonómia eltérő foka miatt a két elitcsoport belső normái is eltérnek. A baloldali értelmiségi elit autonómiájának nagyobb foka azért előnyös, mert így a körükben termelődő reputáció a körön kívül is legitimebbé válik. Így fordulhat elő, hogy egyes baloldali intellektuel sztárok legitimitációja a jobboldalra is kiterjed – a jobboldali értelmiségiek baloldali volta ellenére is elismerik, mivel a kulturális mező általuk is elfogadott normái szerint nagy a teljesítménye. A másik irányba, tehát jobbról balra ugyanez a folyamat ennek a kutatásnak az eredménye szerint még véletlenül sem megy végbe. A baloldali sztár-értelmiségiek részleges jobboldali elfogadottságát azonban nem csak elismert kulturális teljesítményük, hanem a tekintélyük körül a baloldalt jellemző aktívabb médiabeli diskurzus nyomán kialakult információs zuhatag is befolyásolhatja. Intellektuális fókuszpontból nem lehet túl sok, így a sztárok száma nem arányos az őket tisztelő közösség tagjainak számával, reputációjuk nagysága azonban nő azáltal, ha nagyobb kör tiszteli őket. Így a népesebb és határozottabban fókuszált baloldal sztárjait nem csak egyéni teljesítményük, hanem a reputáció termelődésének strukturális mechanizmusai is az általánosabb elfogadottság felé segítik.

JEGYZETEK

¹ Az elterjedtebb magyar írásmód ugyan a franciás entellektüel, ám ez negatív konnotációkat is hordoz, ezért maradunk inkább a semlegesebb intellektuelnél.

² „Hol helyeznéd el saját politikai nézeteit egy baloldaltól jobboldalig terjedő kilencfokú skálán?”

³ A 2009-es intellektuel elitben az egykori párttagok aránya már nem túl magas, 20%-ra tehető.

⁴ A kutatásban szereplő összes kulturális elitagnak feltettük ezt a kérdést, a reputációs rangsor felállításánál azonban csak az intellektuelek szavazatait vettük figyelembe, annak érdekében, hogy a lista valóban csak az intellektuel mező belső normarendszerét tükrözze. Ezt az elvet Charles Kadushin az amerikai elitértelmiségről szóló, reputációs alapon vett mintával dolgozó

kutatásában így fogalmazta meg: ki más mondhatná meg, ki az elitértelmiségi, mint a többi elitértelmiségi (Kadushin 1974) (Mindazonáltal hozzátehetjük, hogy a kulturális elitminta egésszének szavazatai alapján felállított reputációs rangsor csak minimálisan különbözött az intellektuel elit értékelésétől).

⁵ Az Országgyűlési Könyvtár PRESSDOK adatbázisa közel 700 000 tételből áll; a kezdő éve 1989. Az adatelemzés során a 2009.1-es verziót használtam, amely 1989 és 2008 közötti adatokat tartalmaz. Az adatbázisban szemlézett napi- és hetilapok, valamint folyóiratok listája megtalálható a <http://www.ogyk.hu/konyvt/allomany/pressdok.html> címen.

Az írott sajtó adatbázisának használata valószínűleg kissé leszűkítette az intellektuel kategóriát az önbevalláshoz képest, nem került be néhány olyan személy, akit időnkénti megnyilvánulásai alapján esetleg lehetne közéleti intellektuelnek tekinteni (például olyan elismert zenészek, mint Kocsis Zoltán vagy Fischer Iván). Nem kerülhettek be továbbá olyan elismert kulturális szereplők, akik 2009 után aktivizálták magukat a közéletben, ez azonban nem is baj, hiszen az ő reputációjukra későbbi intellektuel szerepvállalásuk nyilván nem hathatott.

⁶ A kategorizálás szubjektív voltával kapcsolatban kritikával lehet élni, azonban az tagadhatatlan, hogy a közvélemény ráüti a pecsétet az intellektuelekre politikai hovatartozás szerint. Amennyiben megítélesem szerint az intellektuel beállítottsága nem volt „köztudott”, a nem besorolható kategóriába helyeztem.

⁷ Azért választottam az átlagok összehasonlításának módszerét, mert ilyen alacsony elemszámnál már nem lehet regresszióanalízist végezni.

⁸ Ez az egyetlen olyan magyar média-adatbázis, mely tárgyszavas keresésre alkalmas, és az internetes keresőprogramokkal ellentétben nem becsült adatokat közöl. A Google a becsült találati számok módszere miatt nem megbízható: két egymás utáni keresés egy adott értelmiségi nevére nem ad ugyanannyi találatot, így hírnév mérésére, különösen sorrend felállítására nem alkalmas (Balgrow et al. 2004). A PRESSDOK adatbázis a Google-nél azért is alkalmasabb a médiahírnév mérésére, mert a vizsgált intellektuelek legnagyobb része kevésbé jelenik meg az internetes médiában. A PRESSDOK adatbázisban szerepel minden olyan lap, melyekben az intellektuel elit a 2009-es adatfelvétel tanúsága szerint leginkább publikál. A reputációs rangsorban szereplő személyek médiahírnevét tehát ezen adatbázis tárgyszavas keresőjének 1989 és 2008 közötti találati számaival azonosítottam.

⁹ Érdekes, hogy míg az MSZMP-tagság és a baloldaliság az intellektuel elitben egymással pozitívan függött össze, Esterházy reputációjával kapcsolatban ellentétes irányú hatást fejtettek ki.

¹⁰ A hólabda-hatás eredménye a tömegkultúrában igen hasonló a tudományszociológiában Mátéhatásnak nevezett jelenségéhez. Robert Merton híressé vált felismerése (Merton 1968) Jézus Krisztusnak a tálumokról szóló példabeszédéből kapta a nevét: „Akinek van, annak adatik, akinek nincs, attól az is elvétetik, amije van.” (Mt 25,29). A Máté-hatás elve szerint két, egyenlő minőségű tudományos publikáció közül azt olvassák és idézik többen, amelynek szerzője nagyobb reputációval bír. Ez racionális eljárás az idézőtől, hiszen a reputáció-rangsor a teljesítményről való tájékozódásra szolgál. Bizonyos idő elteltével azonban az így felgyülemlett elismertségi előnyt már lehetetlen ledolgozni az ugyanannyira érdemes, de kevésbé ismert tudósoknak. Akit ugyanis egyszer elkezdenek idézni, azt már később is fogják, kevésbé ismert szerzőt ugyanarról a témáról nehezen, hiszen a reputáció-rangsor azt mutatja, hogy nem ő a legjobb.

Így lehetséges, hogy a kezdetben csak kis teljesítménybeli különbség a tudósok életkorának előrehaladtával nagy hírnév- és elismertségbeli egyenlőtlenséggé fokozódik.

- ¹¹ Az interjú magyarul itt olvasható: http://hirszerzo.hu/belfold/20110217_kocsis_zoltan_interju_sueddeutschehiv

HIVATKOZÁSOK

- Bagrow, J. P. – Rosenfeld, H. D. – Bolt, E. M. – ben-Avraham, D. (2004): How Famous is a Scientist? – Famous to Those Who Know Us. *Europhysics Letters*, 67: 81–89.
- Bourdieu, Pierre (1983): The Field of cultural production, or: the economic world reversed. *Poetics*, 12: 311–356.
- Bourdieu, Pierre (1990): The intellectual field: a world apart. In: *In other words: essays towards a reflexive sociology*. Stanford: Stanford University Press.
- Bourdieu, P. 2001. *Előadások a televízióról*. Budapest, Osiris.
- Cowen, Tyler (2000): *What Price Fame?* Cambridge, Harvard University Press.
- Csité András (2001): Balliberálisok, jobboldaliak, függetlenek és extravagánsok. *Századvég új folyam*, 22: 93–120.
- Csurgó Bernadett – Himesi Zsuzsa – Kovách Imre (2002): Elitek és politikai preferenciák. In: Kurtán S. et al. (szerk.) *Magyarország politikai évkönyve 2001-ről*. Budapest, Demokrácia Kutatások Magyar Központja Alapítvány.
- Csurgó Bernadett – Kovách Imre (2003): A kulturális elit politikai preferenciái. In: Bayer József – Kiss Balázs (szerk.) *Trendváltások: Tanulmányok*. Budapest, MTA Politikai Tudományok Intézete.
- Gouldner, Alvin W. (1979): *The future of intellectuals and the Rise of the New Class*. London, Macmillan.
- Gramsci, Antonio (1965): Az értelmiség kialakulása. In: *Marxizmus, kultúra, művészet. Válogatott írások*. Budapest, Kossuth Kiadó
- Hirshleifer, Jack – Amihai Glazer – David Hirshleifer (2009): *Mikroökönómia: Árelmélet és alkalmazásai – döntések, piacok és információ*. Budapest, Osiris.
- Kadushin, Charles (1974): *The American Intellectual Elite*. Boston: Little, Brown and Company.
- Karácsony Gergely (2006): Árkok és légvárak. A választói viselkedés stabilizálódása Magyarországon. In: *Parlamenti választás 2006. Elemzések és adatok*. Budapest, DKMKA.
- Kristóf Luca (2005): Közéleti értelmiség és hírnév. *Századvég új folyam*, 25: 97–127.
- Lomax, Bill (1999): The Inegalitarian Nature of Hungary's Intellectual Political Culture. In: Bozóki András (ed.): *Intellectuals and Politics in Central Europe*. Central European University Press.
- Mannheim, Karl (1975): Az értelmiség szociológiai problémája. In: Huszár Tibor (szerk.) *Korunk értelmisége*. Budapest, Gondolat.
- Posner, Richard A. (2001): *Public Intellectuals. A Study of Decline*. Cambridge, Harvard University Press.
- Shils, Edward (1972): *The Intellectuals and the Powers and Other Essays*. Chicago, London, The University of Chicago Press.
- Szalai Erzsébet (2000): Értelmiségi szerepek az ezredvégen. In: *Ezredváltó dilemmák Magyarországon*. Budapest, Új Mandátum.